

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

(əvvəli ötən sayımızda)

Sultan II Əbdülhəmid iqtisadi sahədə özündən əvvəlki sultanların dövlətə yüklədiyi xarici borcların ödənilməsinə önəm verdi. Taxta çıxdığı il 1854-1874-cü illər ərzində yığılan borcların miqdar və faizləri dövlətin illik gəlirlərinin yarısını keçmişdi. Xarici siyasətin aparılmasına maneçilik törədən bu borclardan dərhal azad olmaq istəyirdi. Avropalı kreditörün təmsilçiləri ilə 20 dekabr 1881-ci ildə bir razılıq imzaladı. "Məhərrəm qanunnaməsi" adlanan bu razılıqla borclu ölkələrə, müəyyən dövlət gəlirlərinin toplanması imtiyazı daşıyan Düyün-i Ümumiyyə idarəsi yaratma hüququ verildi. Beləliklə, Osmanlı imperiyasının qərb dünyasındakı prestiji olduqca artdı. Ancaq razılıqdakı bəzi maddələr səbəbi ilə borc sənədlərindəki faiz dərəcələri artdı və əvvəlki qədər olmasa da, yenidən xarici borclanmaya gedildi. Dövlət gəlirlərinin 30%-i borcların və faizlərin ödənilməsinə ayrılsa da, köhnə borclar ödənilib bitmədi. Ancaq alınan yeni borcların demək olar ki, hamısı geri qaytarıldı və maliyyə vəziyyəti nisbətən yüngülləşdi. Xarici borclanmalara qarşılıq olaraq ölkənin yeraltı və yerüstü sərvətlərindən istifadə hüququ ingilis, fransız və alman şirkətlərinə verildi. İngilis sərmayəsi ilə fəaliyyətini davam etdirən Osmanlı bankına yüksək səlahiyyətlər verilərək ölkə iqtisadiyyatının yoxlanılması təmin edildi.

Xarici şirkətlər arasında dövlət gəlirlərinin və müəyyən təsərrüfat sahələrinin bölüşdürülməsi əcnəbi dövlətlər arasında amansız rəqabətə səbəb olmuşdu. Dəmir yolu sənayesindəki rəqabət Almaniyanın xeyrinə nəticələnmişdi. İslam dünyası ilə əlaqələri gücləndirməyə çalışan Sultan II Əbdülhəmid Almaniya'dan aldığı maliyyə dəstəyi ilə 1888-ci ildə Heydərpaşa-İzmit dəmiryolu xəttini Ankaraya qədər uzatmağa cəhd etdi. 1902-ci ildə Ankara ilə Bağdadı birləşdirəcək dəmir yolu xəttinin inşaatını da almanlara həvalə etmişdi. II Əbdülhəmid dövründə kəndlərdə belə məktəblər açılmış, ibtidai məktəblərin sayı 6-dan 9347-yə, rüşdiyyələrin (orta məktəblər) sayı 277-dən 619-a qalxmışdır.

Sultan II Əbdülhəmidin hakimiyyəti zamanında Osmanlı dövləti tarixdə ilk dəfə sualtı qayıqlara sahib olmuşdur. 1886-cı ildə satın alınmış və həmin dövrdə "təhtəlbəhr" adlandırılan sualtı qayıqların biri Xəlic tərsanəsində, digəri isə İngiltərə tərsanələrində montaj edilmişdi.

Sultan Əbdülhəmidin ən uğurlu yanı isə xarici siyasəti oldu. TənziMAT dövrünün 1839-

cu ildən 1878-ci ilə kimi-39 il sürmüşdür. TənziMAT dövrünün ardından dünyada siyasi gedişatı yaxından izləmək üçün sarayda məlumat mərkəzi yaratdı. Osmanlı İmperiyası ilə bağlı bütün dünyada çıxan məqalələr və xaricdəki Osmanlı səfirliklərindən sultana göndərilən raportlar burada toplanır və dəyərləndirilirdi. Xarici siyasətdə əsas məqsəd imperiyanın sülh şəraitində yaşamasını təmin etmək idi. Sultan II Əbdülhəmid Avropa dövlətlərinin Osmanlı dövləti üzərində qurduğu planlardan yetərincə istifadə edir-

yi anti-Osmanlı fəaliyyətini yaxından izləyirdi. İngilislərin ərəblər arasında yaratdığı əsas müzakirə məsələsi isə xilafət məsələsi idi. Dünya müsəlmanlarına rəhbərlik edən Kayı boyundan olan şəxslərin Qüreyş sülaləsindən olmaması məsələsindəki müzakirələr yenidən alovlanmışdı. Osmanlı Sultanlarının Qüreyş sülaləsindən olmadığı üçün qanuni xəlifə hesab edilmirdi. Ancaq Sultan II Əbdülhəmid dövrünün üləması və din adamlarının dəstəyi ilə bu ittihamları aradan qaldırdı.

Sultan II Əbdülhəmid ingilis casuslarının ərəb milliyyətçiliyini yaymaq, xəlifəliyin ərəblə-

Əbdülhəmidin Çindəki təsiri o qədər güclü oldu ki, Pekində onun adına bir islam universiteti açıldı və qapısında Osmanlı İmperatorluğunun bayrağı dalğalandı.

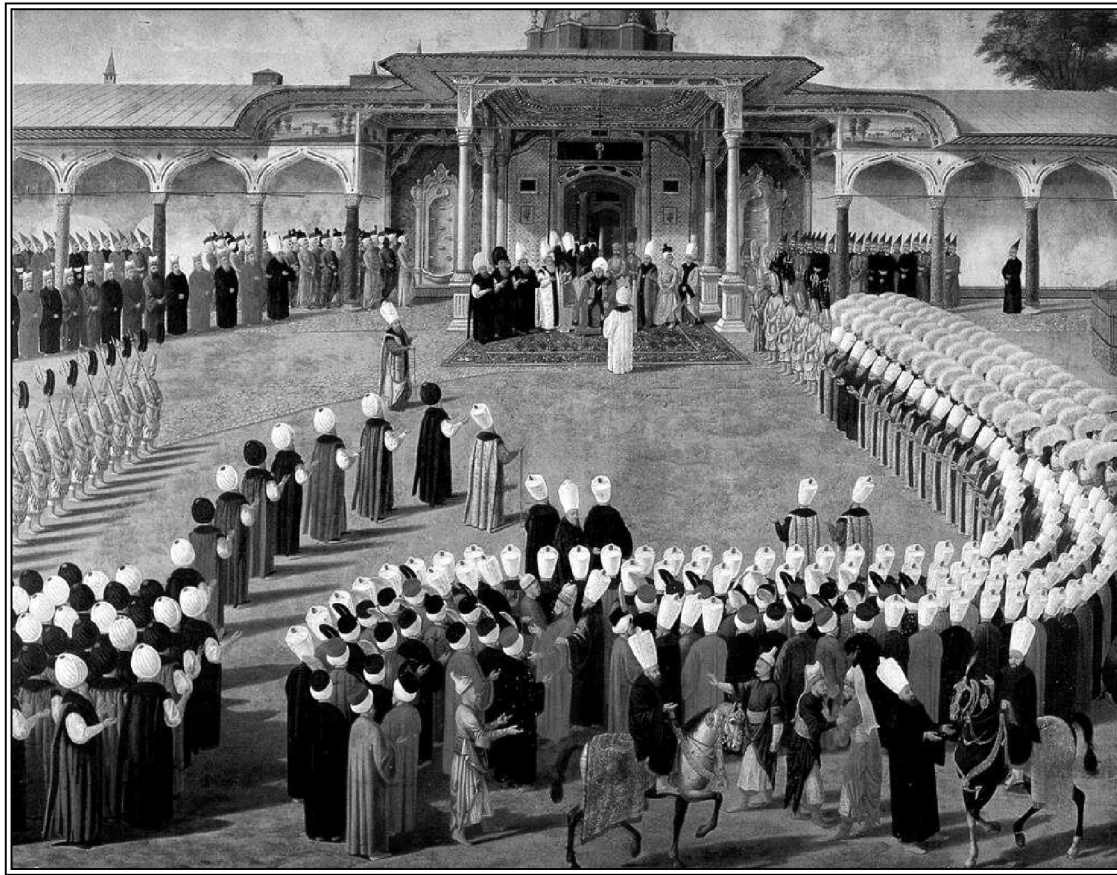
Bunun ardından Qərb dövlətləri qeyri-müsəlman əhaliyə ədalətli davranılmadığı iddiasıyla Osmanlı İmperiyası üzərindəki təzyiqlərini artırdı. Dövlətin daxili işlərinə qarışılması nəticəsində Sultan II Əbdülhəmid Makedoniya və Livan məsələsində olduğu kimi gerilməyə məcbur oldu. Bəzi məsələlərdə isə sonuna qədər mübarizə apardı. Bunlardan ən önəmlisi erməni məsələsi idi. Berlin müqaviləsinin 61-ci

mübarizə apardığı digər məsələ isə Fələstin idi. Sionistlər Fələstində bir yəhudi dövləti qurmaq üçün Sultan Əbdülhəmidə müraciət etdilər və Osmanlı imperiyasının ən böyük problemi olan xarici borcların silinəcəyini bildirdilər. Sultan isə bu təklifi qəbul etməyib, yəhudilərin bu bölgədə məskunlaşmalarını üçün müxtəlif tədbirlər aldı.

Türk-Yunan Savaşı.

İri dövlətlərin təhriki ilə Yunanıstan 9 aprel 1897-ci ildə sərhəd boyu Tesaliya və Makedoniyada Osmanlı sərhədlərini keçib Osmanlı ordusuna qarşı hücumu keçirdi. Osmanlı döv-

400 çadırla qurulan Dünya Dövləti-Osmanlı İmperatorluğu

leti də 17 aprel 1897-ci ildə Yunanıstana hərbi elan etdi.

Hərb Tesaliyada, Epirdə və denizlərdə oldu. Tesaliyada və Epirdə mövcud Osmanlı İmperatorluq ordusu müşir (marşal) Ethem Paşanın komandanlığı altında olub 192 tabur və 350 topdan ibarətdi. Osmanlı ordusu, general Baron Von der Goltz ilə birlikdə gələn alman zabıtləri tərəfindən yenidən təşkilatlandırılmışdı.

Müşir Ethem Paşanın komandanlığındakı ordu hərbi elanından bir gün sonra (18 aprel) Milona müharibəsini qazandı. Yunanların müqavimətinə rəğmən 25 apreldə Yenişehr, 26 apreldə də Tırhalı zəbt edərək 40 minlik yunan ordusunu Vardaya geri çəkilməyə məcbur etdilər. 17 mayda Osmanlı ordusu Dömekeni zəbt etdi. Yunan ordusunun məğlubiyyəti, Afinada böyük həyacan yaratdı. Rus çarı Sultan II Əbdülhəmidə ordusunu durdurmasını tələb etdi. 20 may 1897-ci ildə sülh meqaviləsi bağlandı. 1897-ci ildə Osmanlı-Yunan müharibəsi zamanı sultanın əmri ilə hərəmxanaya top-top bezlər gətirilmiş, sarayın bütün qadınları yaralı əsgərlər üçün geyimlər tikməklə məşğul olmuşdu.

Konstitusiyalı idarəetmə formasından tərəfdar olan Sultan Əbdülhəmid məclisin müxtəlif siyasi qruplar arasında mübarizə meydanına çevrilməsindən çəkinirdi. Türklərin hüquqlarını müdafiə edəcək yeni qanunnamə üçün Avropa ölkələrinin konstitusiyalarını tərcümə etməyə başlamışdı.

Qonşu ölkələrin yeni bir daxili müdaxiləyə hazırlandığı bu dövrdə Makedoniyada toplanan bəzi türk zabıtləri sultanı ikinci dəfə konstitusiyasını qəbul etməyə məcbur etdilər. Sultan Əbdülhəmid 23 iyul 1908-ci ildə konstitusiyanın yenidən qüvvəyə mindiyini elan etdi. İkinci məşrutiyət adı verilən bu hadisə gözlənilən əksinə imperiyanın süqutunu daha da sürətləndirdi. Avstriya-Macaristan imperiyası Osmanlı məclisinə vəkil göndərilməsinin qarşısını almaq üçün 5 oktyabr 1908-ci ildə Bosniya -Herseqovinanı işğal etdi. Həmin gün Bolqarıstan müstəqilliyini elan etdi. Bir gün sonra isə Krit adası Yunanıstana birləşdirildi.

(ardı var)

di. Belə ki, beynəlxalq aləmdə baş verən dəyişiklər zamanı onun yeritdiyi xarici siyasət də öz istiqamətini dəyişirdi. Bu səbəblə heç bir dövlətlə uzunmüddətli razılığa gəlmirdi. Osmanlı İmperiyasının varlığı

rin haqqı olması iddiasıyla Misir Xədivini xəlifə seçmək uğrunda apardığı fəaliyyətə qarşı panislamizm siyasəti yürütdü. Müsəlmanlar arasında birliyi təmin etmək üçün dini təbliğat apardı. Bu məsələdə təriqət

maddəsinə görə, Osmanlı imperatorluğunda yaşayan nə bir şəhəri və vilayəti olmayan torpaqsız ermənilərə muxtariyyət verilməli idi. Sultan II Əbdülhəmid alman elçisinə söyləmiş olduğu bu sözlər, onun tutumu

Müşir Ethem Paşanın komandanlığındakı ordu hərbi elanından bir gün sonra (18 aprel) Milona müharibəsini qazandı. Yunanların müqavimətinə rəğmən 25 apreldə Yenişehr, 26 apreldə də Tırhalı zəbt edərək 40 minlik yunan ordusunu Vardaya geri çəkilməyə məcbur etdilər. 17 mayda Osmanlı ordusu Dömekeni zəbt etdi. Yunan ordusunun məğlubiyyəti, Afinada böyük həyacan yaratdı. Rus çarı Sultan II Əbdülhəmidə ordusunu durdurmasını tələb etdi. 20 may 1897-ci ildə sülh meqaviləsi bağlandı. 1897-ci ildə Osmanlı-Yunan müharibəsi zamanı sultanın əmri ilə hərəmxanaya top-top bezlər gətirilmiş, sarayın bütün qadınları yaralı əsgərlər üçün geyimlər tikməklə məşğul olmuşdu

üçün ən böyük təhlükə hesab etdiyi İngiltərəyə qarşı Rusiya ilə yaxınlaşdı. Misirdə və şimali Afrikadakı torpaqlar üzərində İngiltərə, İtaliya və Fransanı rəqibə çevirdi. Balkan yarımadasındakı millətlərin Osmanlı əleyhinə birləşməsinin qarşısını almaq üçün aralarındakı dini fərqlilikdən istifadə etdi.

Sultan II Əbdülhəmid, xarici təhlükələrə qarşı dövlətin təbii dayanağı olan müsəlman təbəqəyə arxalanırdı. İngiltərənin Misirdə və Ərəbistanda elmi araşdırma adı altında göstərdi-

şeyxlərdən və nüfuzlu qəbilə rəislərindən də faydalandı. Ən önəmli və təcrübəli idarəçiləri Anadolu və Suriya başda olmaqla müsəlmanların çoxluğu təşkil etdiyi vilayətlərə göndərdi. Xəlifəliyindən istifadə edərək panislamist ideologiyayı yaymağa çalışdı. Belə ki, bu ünvanı lazımcına istifadə edən yeganə Osmanlı Sultanı idi. Bu ünvanı verdiyi güclə Cənubi Afrika və Yaponiya kimi uzaq ölkələrə din adamları göndərərək islamın bu bölgələrdə yayılmasına çalışdı. Sultan II

haqqında yetərli fikir vermək dədir: "Ölürüm də ermənilərə muxtariyyət haqqı tanıyan Berlin Anlaşmasınının 61-ci maddəsinə uyğulətmə". Başda İngiltərə olmaqla, bütün Qərb dövlətlərinin və Rusiyanın hədələrinə baxmayaraq bu məsələdə güzəştə getmədi. Sultan II Əbdülhəmid Osmanlı İmperiyasını ruslardan, ermənilərdən qorumaq üçün Həmidiyə süvari alaylarını yaratdı. Erməni milliyyətçilərinin canına qəsd etməsindən də çəkinməyən Sultan II Əbdülhəmidin uğurla